

Эксперттик бүтүм.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети менен Кыргыз билим берүү академиясына караштуу Д 13.20.618 диссертациялык кеңештин эксперти педагогикалык илимдеринин доктору, доцент Б. Кособаеванын 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген Жолдошова Бибигул Алайчиевнанын “Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары” аттуу темадагы диссертациясына

КОРУТУНДУСУ

Эксперт изденүүчү Б.А. Жолдошова тарабынан берилген “Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары” аттуу темадагы диссертациясын карап чыгып, төмөндөгүдөй чечимге келди:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши. Сунуш кылынган кандидаттык диссертация диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 13.00.01 - – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү азыркы шартта Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандырууда кайсы педагогикалык шарттар жардам берет? – деген проблема боюнча изилдөө жүргүзүлгөн.

2. Иштин максаты катары: адабий окуу сабагында башталгыч класс окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруунун эффективдүү педагогикалык шарттарын аныктоо коюлган. Коюлган максат диссертацияда төмөндөгү милдеттерди аткаруу менен чечилген: Биринчи милдет: башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруунун илимий психологиялык-педагогикалык адабияттарда изилденүү деңгээлин аныктоо. Экинчи милдет: адабий окуу сабагында башталгыч класс окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандырууда зарыл болгон педагогикалык шарттарды аныктап, маңызын ачуу. Үчүнчү милдет: адабий окуу сабагында башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруу үчүн зарыл болгон педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

Коюлган милдеттерди чечүү бир нече этаптарда ишке ашырылган. Биринчи этабында, биринчи милдетке ылайык башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруунун психологиялык-педагогикалык адабияттарда изилденүү деңгээли аныкталып, “креативдүүлүк” түшүнүгү тааризделген, креативдүүлүктүн жалпы түшүнүгү, анын структурасынын өзгөчөлүгү каралган. Изилдөөдө 2009 – жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасында жалпы мектептик билимдин мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде предметтик программалар компетенттүүлүктү калыптандыруу, универсалдуу окуу аракеттерин өнүктүрүү идеясына таяныч жасалган. Адабий окуунун үлгүлүк программалык курсунда окуучунун

чыгармачылыгын калыптандыруу баштапкы адабий билим берүүнүн приоритеттүү максаты катары аныкталган. Креативдүүлүктү аныктоодо окумуштуулар Л.Г. Алексеева, А.Э. Байсеркеев, Д.Б. Бабаев, Х. Гейвин, Дж. Гильдфорд, В.Н. Дружинин, Ү.Б. Култаева, А.О. Курманалиева, С. Медник, С. Шентүрк, П. Торренс ж.б. эмгектерин анализдөөнүн натыйжасында креативдүүлүк түшүнүгү өз ичине камтыган компоненттери системага келтирилген:

- чыгармачылыкка болгон жөндөмдүүлүк;
- интеллектуалдык чыгармачылык;
- кандайдыр бир жаңы, оригиналдуу касиеттер;
- кыйыр ассоциациялар;
- бүтүн системаны реструктуризациялоо;
- маалыматты өзгөчө кодировкалоо;
- дивергендик (ар түрдүү деңгээлде) ой жүгүртүү;
- инсандын ичиндеги конфликтердин натыйжасы;
- болгон билимдин чегинен чыгуу;
- көйгөйлүү абалды тез чечүүгө мүмкүндүк берген салттуу эмес ой жүгүртүү.

Мындай системалаштыруунун негизинде креативдүүлүктү чыгармачылык зээндүүлүк деп кабыл алуу менен, “башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгү” түшүнүгүнө жумушчу аныктама иштелип чыккан: башталгыч класста окуучулардын таанып билүүнүн чыгармачылык тажрыйбасына ээ болуусуна, материалдык жана руханий маданияттын объекттерин жаңы шартта жасап кайра түзүүгө, өзгөртүүгө, колдонууга багытталган окутуу ишмердүүлүгүнүн ийгиликтүү формасы. Жогоруда келтирилген авторлор менен катар башталгыч мектепте адабий окууну окутуу боюнча адистер Б.А. Абдухамидова, К. Ибраимова, С.К. Рыспаев, А.Д. Токомамбетов ж.б. эмгектеринин негизинде башталгыч класстын окуучуларынын адабий өнүгүшүнүн максаттарын аныктоо менен көркөм чыгарманы толук кабылдаган, сөздө өзүн көрсөтө билген, өз алдынча оригиналдуу чыгарма жарата алган чыгармачыл (креативдүү) окурманды тарбиялоого чоң маани барилген.

Экинчи этабында, изилдөөнүн экинчи милдетинин чегинде илимий изилдөөнү жүргүзүүнүн принциптери, методдору тандалып, башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн адабий окуу сабагында калыптандыруунун педагогикалык шарттары аныкталган. Илимий изилдөөнүн төмөнкү принциптерине таяныч жасалган: изилдөөнүн методдорун комплекстүү колдонуу принциби, объективдүүлүк принциби, окуучуларды окутуу жана тарбиялоонун бир бүтүндүк принциби, окуучулар коллективин жана инсанды бир мезгилде изилдөө принциби, педагогикалык кубулушту өзгөрүүдө, өнүгүүдө изилдөө принциби. Милдеттерди чечүүдө төмөнкү изилдөө методдору колдонулган: анализ, анкета жүргүзүү, башталгыч класстын окуучуларынын чыгармачылыгын изилдөө, байкоо, тестирлөө, педагогикалык эксперимент жүргүзүү. Окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн аныктоодо эки методика колдонулган:

1. Чыгармачылык жөндөмдөрдү аныктоо (Х. Зиверт).
2. П. Торенстин окуучулардын креативдүүлүк жөндөмүн аныктоо методикасы.

Креативдүү окутуунун натыйжалуулугун жогорулатууга түрткү берүүчү уюштуруу – педагогикалык төмөнкү шарттар аныкталган: адабий окуу сабагы аркылуу чыгармачылык ишмердүүлүктүн түрлөрүн актуалдаштыруу; окуучулардын чыгармачылык активдүүлүгүн педагогикалык максатка ылайыктуу мотивдештирүү; өзүнө педагогикалык инновацияларды кабыл алууга жана өздөштүрүүгө даярдыкты кошкон педагогдун өздүк креативдүүлүгүн тарбиялоо; окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүнүн өнүгүүсүнүн ар тараптуулугун

камсыздоочу мугалимдин ата-энелер менен болгон өз ара аракеттешүүсү; башталгыч класс окуучуларынын чыгармачылык ишмердүүлүк менен алектенүү процессиндеги дифференцирлик жана жекече ыкмалардын ишке ашуусу.

Окуучулардын креативдүүлүгүнүн калыптануусу үчүн окуучулардын иш аракеттерин уюштуруунун формаларын колдонуу жакшы натыйжаларды берери аныкталган. Окуучулардын окууга кызыгуусун ойготуу, креативдүү ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүдө токтоп окуу – тексттик стратегиясы колдонулган. Токтоп окуу окуучуларды ойлонуп окууга, анализдөөгө, окуган текст боюнча жыйынтык чыгарууга үйрөтүп, окутуу процессине активдүү катышууга, божомолдорду айтууга, аларды далилдөөгө жана четке кагууга, жыйынтык чыгарууга кызыгууну жаратуу менен креативдүүлүктү, өзгөчө ой жүгүртүүнүн жогорку деңгээлине жеткирүү ишке ашырылган.

Үчүнчү этапта, үчүнчү милдетке ылайык адабий окуу сабагында башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруу боюнча эксперименталдык изилдөө жүргүзүлүп, башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерүүнүн жыйынтыктары алынган. Педагогикалык эксперимент шаардык мектептерде гана өткөрүлбөстөн Алай районуна караштуу Сопу-Коргон айылынын №3 орто мектебинде да жүргүзүлгөн. Констатациялык этапта окуучулардын креативдүүлүгүнүн деңгээлин аныктоо максатында башталгыч класстын окуучуларын диагностикалык изилдөөгө 283 окуучу катышкан. Алардын ичинен 142 окуучу текшерүүчү, 141 окуучу эксперименталдык топторду түзгөн. Педагогикалык эксперимент учурунда Поль Торренстин “Креативдүүлүк тести” жана Хорест Зиверттин “чыгармачылык жөндөмдүүлүктү аныктоо тести” методикалары колдонулган.

Изилдөөнүн жүрүшүндө окуучуларды тестирлөөнүн жыйынтыгына таасир тийгизүүчү бирдей шарттар түзүлгөн:

- тесттик материалдын мазмуну;
- суроолордун татаалдыгы;
- жооп үчүн бөлүнгөн убакыт.

Көрсөтмөлөр катары : П.Торренстин методикасы боюнча: ылдамдык, ийкемдүүлүк, өзгөчөлүк жана иштелип чыккандык;

Х. Зиверттин методикасы боюнча: тапкычтык жана дивергендик (өзгөчө) ой жүгүртүү.

Изилдөөнүн жыйынтыктары таблица, диаграмма, түрүндө ынанымдуу берилген. Эксперимент учурунда педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун текшерүүдө окуучулардын ой жүгүртүүлөрү: анализ, синтез, образдык, абстрактуу, логикалык, баалоо жана жаратуу (чыгармачыл) ой жүгүртүүнүн эң жогорку деңгээлдерине жетишкендиктерин көрсөткөн.

Ошондой эле эксперименттин жыйынтыктоочу этабында кайталоочу диагноздоо өткөрүлгөн.

П.Торренстин методикасы боюнча тестирлөө эксперименттик класстын окуучуларынын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүгүү деңгээли баштагыдан өзгөргөн. Ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгүнүн көрсөткүчү эксперименталдык топто 45,3%, текшерүүчү топто 28,9 % көрсөттү. Контролдук топко караганда эксперименталдык топто көптөгөн окуучулардын ылдамдык, ийкемдүүлүк, өзгөчөлүк жана иштелип чыккандык деңгээлдери жогорулаган.

Изилдөөнүн жыйынтыктары таблица, диаграмма түрүндө ынанымдуу берилген. Эксперимент учурунда педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун текшерүүдө окуучулардын ой жүгүртүүлөрү: анализ, синтез, образдык, абстрактуу логикалык, баалоо жана жаратуу (чыгармачыл) ой жүгүртүүнүн эң жогорку деңгээлдерине жетишкендиктерин көрсөткөн.

Ошондой эле эксперименттин жыйынтыктоочу этабында кайталоочу диагноздоо өткөрүлгөн. П. Торренстин методикасы боюнча тестирлөө эксперименттик класстын окуучуларынын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүү деңгээли баштагыдан өзгөргөн. Ой жүгүртүүнүн ийкемдүүлүгүнүн көрсөтмөсү эксперименталдык топто 45,3%, текшерүүчү топто 28,3% жогорку деңгээлди көрсөтгү. Контролдук топко караганда эксперименталдык топто көптөгөн окуучулардын ылдамдык, ийкемдүүлүк, өзгөчөлүк жана иштелип чыккандык деңгээли жогорулаган.

Изилдөөнүн объектиси: башталгыч класстарда адабий окуу сабагынан билим берүү процесси. Изилдөөнүн предмети: башталгыч класстарда адабий окуу сабагын окутууда окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандырууга зарыл болгон педагогикалык шарттарды аныктоо. Диссертациянын изилдөө объектиси жана предмети диссертацияда коюлган максатка жана милдеттерге ылайык келет. Диссертацияда педагогикалык изилдөө методдору кенен колдонулган. Педагогикалык изилдөөдө жалпы теориялык методдор: анализ, синтез, салыштыруу, индукция, дедукция, абстракташтыруу, жалпылоо, конкреттештирүү, модельдештирүү колдонулган. Социологиялык методдордон: анкета өткөрүү, интервью алуу, рейтинг колдонулган. Социалдык-психологиялык методдордон: тестирлөө, тренинг. Ал эми математикалык методдордон: ранжирлөө, шкалаларга бөлүү, коррекциялоо колдонулган. Жогоруда аталып кеткен теориялык методдордон улам эмпирикалык (практикалык) методдор колдонулган: байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, анкета, тест өткөрүү; текшерүү жана өлчөө методдоруна: шкалаларга бөлүү, аралык текшерүү, тест өткөрүү; эксперименттин жыйынтыктарын берүүдө: графикалык, таблицалык, методдор; Баалоо методдоруна өзүн өзү баалоо, рейтинг; Изилдөөнүн натыйжаларын педагогикалык практикага киргизүү боюнча: эксперимент, тажрыйбалык окутуу, практикага масштабдык киргизүү колдонулган.

Жогоруда келтирилген изилдөө методдору диссертациянын ар бир милдеттерине ылайык колдонулган. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу жеткиликтүү деңгээлде негизделген.

Учурдагы коомдун орчундуу өзгөрүүсү жана өнүгүүсү көп жагынан коомдогу чыгармачылык жактан өнүккөн адамдардын санына, алардын креативдик потенциалын ишке ашыруу деңгээлинен көз каранды. Ой жүгүртүүнүн креативдик тибине ээ болгон адам жашоонун түрдүү кырдаалына тез ыңгайлашып, пайда болгон көйгөйлөрдү чечүүдө стандарттык эмес ыкманы тез таба алат. Креативдик жактан активдүү адамдар мамлекеттин негизги байлыгы, улуттук генофонд катары каралаары бышык.

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугун ачыктоодо, мектептеги окутуу көп мезгилдерден бери репродуктивдик, маалыматтык деңгээлде болуп келгендиги туура көрсөтүлгөн.

Биринчи кезекте билим, билгичтик жана көндүмдөргө маани берилип, окутууда колдонулуучу ыкмалар, таанып-билүү иш аракеттеринин активдүү мүнөзүнө, компетентүүлүк мамилеге багытталбай келген. Учурда өлкөбүздөгү билим берүүдө инсандын креативдүүлүгүнүн (чыгармачылык) сапаттарынын эң жогорку деңгээлде калыптанышына орчундуу маани бериле баштады. Мына ушуларга байланыштуу чет өлкөлүк жана ата мекендик изилдөөлөр тарабынан аткарылган эмгектер анализделинип, жалпыланып, болочок муундардын ой жүгүртүүсүнүн эң жогорку деңгээлине жеткирүү, креативдүүлүгүн калыптандыруу боюнча көп көйгөйлөр бар экендиги айтылган. Диссертациялык изилдөө коюлган 3 милдеттин ар бирин чечүү зарылдыгын негиздөөдө илимий адабияттардан сын анализ жүргүзүүнүн даражасы жана толуктугу; илимий фактыларды тактоо, системалоо менен педагогикалык кубулуштарды алдын ала айтуу,

түшүндүрүү аркылуу алынган натыйжалардын ишмердүүлүгүн жогорулатуу, ар түрдүү түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштарды тактоо, алардын арасынан орчундууларын жана орчундуу эместерин бөлүп алуу менен бекемделген.

Жогоруда айтылгандардын негизинде изденүүчү тарабынан жүргүзүлгөн илимий изилдөө абдан актуалдуу жана өз убактысында башталгыч метепте адабий окуу сабагын окутууда окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандырууда мугалимдер жана жалпы эле педагогдор үчүн өтө керектүү эмгек деп эсептөөгө болот.

3. Илимий натыйжалар: Иште педагогика илимдеринин өнүгүшү үчүн орчундуу мааниге ээ төмөндөгүдөй илимий негизделген жаңы теориялык натыйжалар келтирилген:

3.1. Алынган натыйжалардын азыркы илим чегинде илимий жаңылыгы: башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруу боюнча психологиялык-педагогикалык адабияттар анализге алынып “креативдүүлүк” түшүнүгүнүн изилденүү деңгээли, мазмуну такталды. Башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандырууга өбөлгө түзүүчү окутуунун уюштуруу формалары жана методдору аныкталган. Адабий окуу сабагында башталгыч класстын окуучуларынын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары аныкталып, педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилген.

3.2. Илимий натыйжалар ишенимдүү, диссертациялык изилдөө үчүн жеткиликтүү материал топтолгон, 212 булак анализделинген, алынган жыйынтыктар аргументтүү баяндалган.

3.3. Иштин теориялык мааниси башталгыч мектепте окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандыруу теориясын жана концепциясын толуктайт жана тажрыйбасын колдонууну байытат.

3.4. Квалификациялык белгилерге туура келиши. Диссертациялык изилдөөнүн материалдарында окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары аныкталып, алынган илимий жаңылыкка, баалуулукка ээ деп эсептөөгө болот. Диссертациялык иш, диссертант эмгектенген жогорку окуу жайынын илимий тематикалык планы менен байланыштуу аткарылган. Изилдөөнүн жыйынтыктары билим берүү тармагынын алкагында колдонууга татыктуу.

4. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү.

Кандидаттык диссертацияда алынган илимий натыйжалар төмөнкүлөрдө ишке ашырылды: Диссертациялык изилдөөнүн илимий натыйжалары 12 илимий макалаларда жарык көрдү, алардын төртөө РИНЦ тиешелүү. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү жетиштүү, аларды башталгыч класстарда адабий окуу сабагында, мугалимдерди даярдоо практикасында жана алардын адистик чеберчилигин жогорулатууда кеңири колдонсо болот.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максат жана милдеттерине дал келет.

6. Айрым мүчүлүштүктөр: Диссертациялык изилдөөдө алынган орчундуу оң натыйжалар менен катар кетирилген мүчүлүштүктөр да бар. Алар төмөнкүлөр:

- 6.1. Ой жүгүртүүнүн репродуктивдүү, продуктивдүү, креативдүү деңгээлдери менен катар Б.Блумдун таксаномиясындагы ой жүгүртүү деңгээлдери да колдонулса болмок.
- 6.2. Ушуга эле байланыштуу Дж. Кэррол менен Б.Блумдун толук өздөштүрүү технологиясы колдонулганда окуучулардын көпчүлүгү окутуудан күтүлүүчү натыйжага жетишмек.
- 6.3. Класстагы окуучулардын бардыгы эле креативдүүлүккө жетише алышпайт. Ошол себептүү диссертациялык изилдөөдө төмөнкү класстан баштап окуучулардын өнүгүү нормалары жана нормага туура келбеген аномалдык өнүгүү да каралып кетсе проблема эки жактуу мүнөздөлмөк.

7. Сунуштар: Мүчүлүштүктө көрсөтүлгөн материалдарды кошууда, библиографиялык шилтемелерди кайра карап чыгуу. Айрым стилистикалык жана орфографиялык каталарды оңдоо.

8. Бүтүм. Жолдошова Бибигул Алайчиевнанын “Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында окуучуларын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары” аттуу 13.00.01. – “Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы” адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы өз алдынча аткарылган илимий-квалификациялык иш катары эсептөөгө жарайт жана орчундуу илимий натыйжаларды камтыйт.

Жогоруда келтирилген мүчүлүштүктөр диссертациялык изилдөөнүн илимий деңгээлин эч төмөндөтпөйт жана педагогика илиминин кандидаты илимий даражасын изденип алууга татыктуу.

9. Диссертациялык кеңештин эксперти сунуш кылган документтерди карап чыгып
И. Арабаев атындагы КМУнун жана Кыргыз билим берүү академиясына караштуу Д 13.20.618 диссертациялык кеңешине 13.00.01 – “Жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы” адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн Жолдошова Бибигул Алайчиевнанын “Башталгыч класстарда адабий окуу сабагында окуучулардын креативдүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары” деген темадагы диссертацияны кабыл алууну сунуштайм.

Педагогика илимдеринин доктору, доцент,
Кыргыз Республикасынын билим берүү
жана илим министирлигинин алдындагы
Республикалык педагогикалык кызматкерлеринин
квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо
институтунун табигый – илимий жана
математикалык билим берүү кафедрасынын
башчысы

Кособаева

Кособаева Б.М.

Б. Кособаеванын койгон колбелгисин
тастыктайм РПКСЖ жана КД
институтунун кадрлар бөлүмүнүн башчысы

Асанова А.С.